

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра загальної економічної теорії та економічної політики

УДК: 330.145

Трехліб Анастасія 0000000000

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОМИСЛОВОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ
СУЧАСНОЇ ХВИЛІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 051 «Економіка»
магістерська програма професійного спрямування
«Світова економіка і моделі функціонування господарських систем»

АВТОРЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістра

м. Одеса – 2022

Кваліфікаційною роботою є рукопис.

Робота виконана на кафедрі загальної економічної теорії Одеського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник : к.е.н., доцент МАКУХА СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Одеський національний економічний університет,
доцент кафедри загальної економічної теорії та
економічної політики, м. Одеса

Рецензент:

д.е.н., професор

ГАЛИЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

Одеський державний аграрний університет,
професор кафедри економічної теорії і економіки
підприємства, м. Одеса.

Захист відбудеться 7 грудня 2022 року о 9.00 годині на засіданні державної екзаменаційної комісії в Одеському національному економічному університеті за адресою: 65026 м. Одеса, вул. Преображенська, 8.

ЗАГАЛЬНА ХАРЕКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми зумовлюється тим, що найвпливовішим явищем останніх років залишається глобалізація, котра впливає на соціальні, культурні та економічні процеси. В свою чергу в забезпеченні ефективного економічного розвитку вирішальну роль відіграє промисловість. Створення національного конкурентного передового базису промислового виробництва є запорукою успішного подолання масштабної соціально–економічної кризи.

Метою даної роботи є дослідження сутності поняття «промисловий капітал» та виявлення найважливіших напрямів стимулювання розвитку промислового капіталу, необхідних для відновлення економіки України.

Завдання роботи:

- Виявити та проаналізувати умови та причини виникнення промислового капіталу;
- Систематизувати погляди науковців щодо категорії «промисловий капітал»;
- Розкрити зміст поняття «сучасна хвиля глобалізації»;
- Виявити особливості функціонування промислового капіталу в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються;
- Дослідити стан промислового капіталу в Україні;
- Розробити рекомендації щодо покращення стану промислового капіталу в Україні та промисловості в цілому.

Об’єктом дослідження є процес трансформації промислового капіталу у сучасності, під впливом глобалізаційних процесів.

Предметом дослідження є стан промислового капіталу у тісному зв’язку з процесом глобалізації.

Головним **методом** дослідження у роботі є діалектичний метод пізнання науково–соціальних явищ та процесів. При написанні роботи також було використано принцип історизму для розгляду розвитку промислового капіталу та етапів глобалізації. Розгляд сучасного стану промислового капіталу проводиться за допомогою якісного аналізу Теоретичні положення та рекомендації формуються на основі діалектичної логіки.

Інформаційною базою дослідження слугують напрацювання іноземних та вітчизняних вчених по заданій темі. Серед котрих можна виділити роботи Юхименко П. І., Власова В. І., Лук’яненко Д. Г., Шабашкина С. С., Шумпетера Й. Також у роботі були використанні напрацювання вчених кафедри, зокрема, Зверякова М.І., Шатненко К. О.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (65 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 77 сторінок. Робота містить 4 рисунка, 2 таблиці.

За темою дипломної роботи було **опубліковано статтю** Трехліб А. А. Еволюція теоретичних уявлень вчених щодо категорії «капітал» / А. А. Трехліб // Науковий студентський вісник. Одеський національний економічний університет. Факультет економіки та управління підприємництвом. – 2022. – №37 (1). – С. 11 – 13.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади виникнення та розвитку промислового капіталу» розглянуто умови та причини виникнення промислового капіталу, проаналізовано еволюцію теоретичних уявлень щодо сутності категорії «промисловий капітал» та хронологічні межі глобалізації в працях науковців та виявлено сутність сучасної хвилі глобалізації.

Головним чинником у виробництві матеріальних благ в реальному економічному процесі виступає промисловий капітал. Становлення його як головної форми капіталу відбувалось протягом декількох століть. Найважливішим етапом на шляху становлення промислового капіталу стала промислова революція, котра каталізатором процесу розвитку продуктивних сил суспільства на основі машинного виробництва. Саме завдяки машинному виробництву промисловий капітал підпорядкував собі інші форми капіталу.

Промисловий капітал — це капітал, що послідовно проходить три фази у своєму русі, знаходиться в процесі руху послідовно в трьох функціональних формах (грошової, продуктивної і товарній), самозростає в остаточному підсумку, при цьому забезпечуючи власнику капіталу прибуток у межах середньої суспільної норми.

Головними **причинами** його появи можна виділити:

1. Процес відокремлення працівників від засобів виробництва і перетворення робочої сили на товар.
2. Епоха Великих географічних відкриттів, що сприяла розвитку світових продуктивних сил та становленню світового ринку.
3. Поява мануфактурного виробництва, що потребувало багато нової робочої сили та необхідної кількості матеріальних засобів.

Становлення промислового капіталу завершується з промисловим переворотом. Основу промислового виробництва складає промисловий капітал.

Першим, хто намагався надати науковий аналіз поняттю «капітал» був Аристотель, котрий ввів термін «хремастика». Під цим поняттям він розумів діяльність спрямовану на отримання прибутку та накопичення багатства.

Представники меркантилізму, такі як Т. Ман, А. Монкретьєн, специфічною формою багатства вважали гроші у вигляді дорогоцінних металів. Вони стверджували, що чим більше дорогоцінних металів має нація, тим вона багатше.

З розвитком капіталістичних відносин відбувається занепад меркантилізму. Інтереси буржуазії переходять зі сфери обігу у сферу виробництва і з'являється протилежне за мислення меркантилістів направлення в економічній науці — фізіократи. Фізіократи вважали багатством не гроші, а продукти землі. Ф. Кене й А. Тюрго, джерелом багатства вважали вже виробництво, причому тільки сільськогосподарське.

Найбільш відомий представник класичного напрямку економічної думки А. Сміт розглядав капітал як основну рушійну силу економічного прогресу. Капітал він трактує як запас продукції, що дає прибуток або за допомогою котрого можна створити нові блага.

Розглядаючи дану економічну категорію, Дж. С. Мілль називає капітал «раніше нагромадженим матеріалізованим продуктом праці, який авансується на придбання засобів виробництва та робочої сили». Дослідник розглядає капітал як основну умову виробництва та врівноваження попиту і пропозиції.

Капітал за К. Марксом – це вартість, котра авансується у будь-який вид економічної діяльності для отримання додаткової вартості.

А. Маршал виділив два підходи до сутності капіталу. Перший підхід розглядав капітал на мікрорівні і зазначав, що це частина багатства власника, яка може бути використана для отримання доходу. Розглядаючи капітал за допомогою другого підходу, тобто капітал на макрорівні, вчений визначав його як сукупність засобів виробництва, забезпечену ресурсами праці та землі.

Дж. М. Кейнс відмічав, що капітал це багатство, що приносить дохід, проте багатство є капіталом лише у тому випадку, якщо відбудеться перевищення доходу від даного вкладення над доходом від банківського проценту.

Найвпливовішим явищем сьогодення, що здійснює значний вплив на соціально-економічні процеси в суспільстві є процеси глобалізації.

Термін «глобалізація» почав активно поширюватися з 1983 року, коли Т. Левітт визначив цим терміном феномен злиття ринків окремих товарів.

Фахівці Всесвітнього банку виділяють три хвилі глобалізації:

- Перша -1870-1914 рр.;
- Друга - 1950-1970 рр.;
- Третя - починаючи з 1970 року.

Існує також підхід, відповідно до якого процес глобалізації розділяється на такі етапи:

- Повільну глобалізацію (до початку епохи Великих географічних відкриттів);
- Структурну глобалізацію, пов'язану з переділом світу й утворенням протилежних економічних систем (середина XI - 80-ті роки XX ст.);
- Послідовну глобалізацію (сучасний етап).

У другому розділі «**Аналіз трансформаційних перетворень промислового капіталу в країнах світу в умовах сучасної хвилі глобалізації**» проаналізовано особливості функціонування промислового капіталу в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, також було виявлено новітні тенденції в трансформації промислового капіталу.

Зовнішньоекономічні зв'язки найчастіше розглядають у вигляді ввезення та вивезення товарів, імпорту та експорту. Але в сучасній економіці в число товарів, що експортуються та імпортуються, потрапляє і такий специфічний товар, як капітал.

Останніми роками спостерігався процес офшорингу між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються. Причинами переміщення промислового виробництва зазвичай є наявність більш дешевої робочої в країнах, що розвиваються. А також це можливість зменшити транспортні витрати, подолати торговельні бар'єри, зекономити на захисті навколишнього середовища та інше.

Результатом політики перенесення промислового виробництва стала часткова деіндустріалізація розвинутих країн. Вона призвела не лише до загострення проблеми безробіття у зв'язку із закриттям численних промислових підприємств та

неспроможністю сектору послуг поглинути усіх вивільнених. Зростання безробіття та спад в економіці призвели до негативного ставлення місцевого населення до офшорингу і зростання популярності ідеї зростання виробництва, імпортозаміщення та протекціонізму.

Процес відмови від офшорингу на користь повернення виробництва до своєї країни отримав назву решорингу. Решоринг – процес повернення в країну виробництва, яке материнська компанія раніше перенесла за кордон з метою зниження витрат.

На порядок денний знову повернулися питання створення національного промислового виробництва.

Інтеграційні процеси зумовлюють «проникнення» капіталу більш розвинених країн в економіку менш розвинених, що на практиці має форму розширення присутності іноземних ТНК в економіках останніх та підпорядкування їх економічної політики своїм інтересам.

Участь країн, що розвиваються, у світовій економіці за допомогою таких каналів, як міжнародна торгівля й інвестиції, в контексті індустріалізації позитивно відображається на їх частці у світовому промисловому виробництві та промисловому експорті.

Значним джерелом зовнішнього фінансування країн, що розвиваються, стали прямі іноземні інвестиції. З одного боку, прямі іноземні інвестиції стимулюють розвиток інвестицій у технології, збільшують капітал та підвищують зайнятість, а з іншого – вони витісняють внутрішні інвестиції й знижують конкуренцію на локальних ринках.

Останніми роками великого впливу набули фінансово-промислові групи.

Використовуючи свої конкурентні переваги, фінансово-промислові групи здійснюють певний вплив на економіку країн. До такого впливу можна віднести покращення інвестиційного клімату, стабілізація виробництва, структурна трансформація, оскільки фінансово-промислові групи сприяють розвитку міжгалузевого та внутрішньогалузевого перерозподілу ресурсів то, відповідно, прискорюється концентрація інвестиційних ресурсів на найбільш пріоритетних напрямках. Також підприємство набуває більшої фінансової стабільності, а також відбувається прискорення науково-технічного прогресу.

На сучасному етапі спостерігається перенесення виробництв розвинутих країн у держави з нижчим рівнем економічного розвитку. Висока динаміка цих процесів у обумовлювалася сповільненням темпів зростання світового капіталістичного виробництва з причин перенагромадження капіталу в країнах лідерах.

У країнах із розвинутою ринковою економікою, продуктивність праці нижче, ніж у деяких країнах, що розвиваються. Материнські компанії із розвинених країн розміщують свої виробничі потужності в країнах із низькими податками і, як правило, дешевою робочою силою або іншими ресурсами. Вироблені там продукти повертаються до країни материнської компанії в якості експорту, однак не за цінами які б ринково мали скластися за такого виробництва, а за внутрішньо-фірмовими, завдяки надмірно завищеній виробництву доданій вартості та транспортним витратам з метою максимізації доходів материнської компанії.

Проте у світі спостерігається активізація антиофшорної політики в умовах глобальної кризи і загострення боргових та бюджетних проблем. Деофшорингова політика націлена на врегулювання фінансів світу, однак при цьому вона значно впливає на міжнародне розміщення промислового капіталу.

Деофшорингова політика в свою чергу викликає для країн, що розвиваються, нові потреби у капіталі, оскільки власного недостатньо або він потребує значного оновлення.

У третьому розділі **«Проблеми та перспективи розвитку української економіки в умовах сучасної хвилі глобалізації»** розглянуто національну економіку в глобальному економічному середовищі та вплив трансформаційних зрушень глобального промислового капіталу на економіку України. Запропоновано можливі напрямки перетворень промислового капіталу в економіці України.

Технологічний спосіб виробництва в Україні на початку ХХІ ст. базується переважно на машинній і ручній праці. Курс уряду України на лібералізацію зовнішніх відносин не виправдав покладених на нього надій і не реалізував конкурентні переваги нашої держави. Показники розвитку української економіки порівняно із найбільшими торговельними партнерами свідчать про недоречність беззастережного відкриття кордонів.

Для ефективного входження у глобальний ринок Україні необхідно досягти високого рівня конкурентоспроможності національної економічної системи.

За останні роки в країні відбувалось падіння вітчизняного виробництва, а це означає і скорочення промислового капіталу. Простежується стійка тенденція збільшення частки продукції з низькою доданою вартістю.

За останні роки збільшилась кількість іноземних компаній в Україні, багато в чому це є наслідком процесу рещорінгу. Це дає привід для оптимістичних міркувань про «нову індустріалізацію» України. Очевидно, що до 2022 року її інвестиційна привабливість зростала.

Одним з яскравих прикладів діяльності фінансово-промислової групи в українській економіці є міжнародний бренд SCM, який представлений у семи країнах світу. Понад п'ятсот підприємств та установ, які включає SCM є представниками енергетичних, гірничо-металургійних, телекомунікаційних, мас-медійних, транспортних, сільськогосподарських, банківських, страхових та інших галузей.

Промислове виробництво, як форма промислового капіталу, є надійною основою для довгострокового розвитку суспільства. Але важливо відзначити, що на сучасному етапі головна ідея полягає не просто в створенні великого виробництва, а в створенні його на основі передової техніки. Для проведення зазначеного курсу роль генератора прогресивного розвитку має відводитися державі.

Метою державної промислової політики має бути формування промисловості на основі передових технологій, здатної до самостійного відтворення та адекватного конкретно-історичним умовам розвитку. Комплекс заходів для досягнення зазначеної мети включає наступні блоки:

- прямі механізми співпраці держави та приватного сектору;
- забезпечення сприятливого середовища для розвитку промисловості.

Для розробки рекомендацій реалізації державної економічної політики, потрібно розуміти, що для створення надійного промислового базису країна має бути здатна виробляти засоби виробництва.

Потрібна подальша робота, особливо з пріоритетних напрямів у сфері критичних технологій. Перспективним є формування горизонтально інтегрованих структур-кластерів, перш за все, в енергетичному, транспортному та сільськогосподарському машинобудуванні.

Актуальним завданням є трансформація існуючих великих монополій з стану олігархічних структур в сучасні промислово-фінансові групи з великим потенціалом розвитку, постійно взаємодіючих з наукою по створенню нових інноваційних технологічних рішень і продуктів, інтегруючих свою корпоративну політику з державною.

Необхідним є використання держзамовлень. Державні компанії можуть зорієнтувати свої плани, наприклад, на замовлення засобів виробництва у вітчизняних виробників. Таким чином, вітчизняні виробники будуть впевненими в тому, що у них є забезпечений довгостроковий попит. А це дасть їм змогу спланувати здійснення інвестицій у виробництво для покращення продуктивності та якості своєї продукції. Таке збільшення попиту на їх продукцію призведе до зниження цін, що, у свою чергу, ще більше підвищить попит. Збільшення об'ємів виробництва дасть змогу довантажити виробничі потужності. Виробники нарешті зможуть досягнути оптимальних об'ємів виробництва. Таким чином, велике замовлення держкомпанії зможе надати імпульсу розвитку вітчизняному виробництву настільки, що воно стане спроможним самому себе відтворювати і успішно розвиватися.

Також дієвим інструментом підтримки пріоритетних галузей може стати державно-приватне партнерство. Така форма співпраці державного та приватного секторів покликана підвищити конкурентоспроможність державного сектору економіки. Проте наявні умови господарювання показують, що приватний сектор також потребує конкретних заходів щодо покращення його конкурентоспроможності. Об'єднання зусиль приватного та державного секторів дає змогу закласти надійну основу для подальшого розвитку промисловості.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити висновки, основні з яких такі:

1. Головною базою для матеріального виробництва складає промисловий капітал. Становлення його як головної форми капіталу тривало протягом декількох століть і головним етапом його становлення стала промислова революція. Найвпливовішим явищем сьогодення є процес глобалізації, котрий впливає на всі господарські процеси. Економічна глобалізація утворює загальну ринкову систему, котра пов'язана з глобальною трансформацією інформаційної, торгівельної, фінансової систем.

2. Майже всі країни втягнуті у процес глобалізації і це дає змогу розвинути країнам розташовувати свої виробництва у менш розвинутих країнах, з метою мінімізації витрат. А країни, що розвиваються, отримують додаткові робочі місця, нові інвестиції та покращення благополуччя країни.

3. Стан промислового капіталу в Україні знаходиться в зруйнованому становищі, викликаним тривалим етапом деіндустріалізації країни.

4. Україні важливо створити своє власне розвинуте промислове виробництво, продукція котрого буде конкурентна на світових ринках. Для цього доцільно визначити наступні рекомендації:

- Необхідна розробка та впровадження дієвої економічної політики на основі прямих механізмів співпраці держави та приватного сектору та забезпечення сприятливого середовища для розвитку промисловості.

- Для створення надійного промислового базису країна має бути здатна виробляти засоби виробництва. При цьому перші кроки можливі на основі існуючих зразків техніки. Але пріоритетним завданням є постійний пошук і впровадження заходів щодо підвищення якості і продуктивності продукції. Створення промисловості нового типу являтиме собою перехід до нового технологічного укладу.

- Необхідним є трансформація існуючих великих монополій з стану олігархічних структур в сучасні промислово-фінансові групи з великим потенціалом розвитку, постійно взаємодіючих з наукою по створенню нових інноваційних технологічних рішень і продуктів, інтегруючих свою корпоративну політику з державною.

- Для поживлення промислового виробництва та його подальшого розвитку можуть бути використані механізми державних замовлень та державно-приватне партнерство. Об'єднання зусиль приватного та державного секторів дає змогу закласти надійну основу для подальшого розвитку промисловості.

АНОТАЦІЯ

Трехліб А. А., «Трансформація промислового капіталу в умовах сучасної хвилі глобалізації».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності «051 Економіка» за магістерською програмою «Світова економіка і моделі функціонування господарських систем». – Одеський національний економічний університет. – м. Одеса, 2022 рік.

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження – трансформація промислового капіталу, що відбувається у сучасну хвилю глобалізації.

У роботі розглядаються теоретичні аспекти поняття «промисловий капітал» та «глобалізація».

Проаналізовано зміни у промисловому капіталі розвинутих країн та країн, що розвиваються.

За результатами проведеного дослідження визначено основні напрямки та перспективи подальшого розвитку промислового капіталу в Україні. Запропоновано шляхи трансформації промислового капіталу та промисловості в цілому в Україні.

Ключові слова: капітал, промисловий капітал, глобалізація, промисловість, економічний розвиток.

ANNOTATION

A. A. Trekhlib, «Transformation of industrial capital in the conditions of the modern wave of globalization».

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty «051 Economics» under the master's program «World Economy and Models of the Functioning of Economic Systems». – Odesa National University of Economics. – Odesa, 2022.

The master's qualification work consists of three sections. The object of research is the transformation of industrial capital, which is taking place in the current wave of globalization.

The paper examines the theoretical aspects of the concept of «industrial capital» and «globalization».

Changes in the industrial capital of developed and developing countries are analyzed.

Based on the results of the research, the main directions and prospects for the further development of industrial capital in Ukraine have been determined. Ways of transformation of industrial capital and industry as a whole in Ukraine are proposed.

Keywords: capital, industrial capital, globalization, industry, economic development.